

מבט על, גיליון 563, 22 ביוני 2014

ההשלכות האסטרטגיות של הצלחות דאע"ש/ISIS בעיראק ובסוריה

קובי מיכאל ואודי דקל

השתלטות הדאע"ש/ISIS (המדינה האסלאמית בעיראק ואל-שאם) על מערב וצפון מערב עיראק, בהמשך להשתלטותו על צפון מזרח סוריה, היא עדות נוספת להתחזקות כוחות אל-קאעדה ושלוחותיה בדרכם ובשאיפתם לכונן את "הח'ליפות האסלאמית האזורית". זה שלב נוסף בתהליך ההשתלטות של קיצוניים ג'האדיסטיים, המנצלים את חולשת השלטון המרכזי של מדינות חלשות ונחשלות. במהלך ההתפשטות לטריטוריות נרחבות, השתלט ה-ISIS גם על תשתיות, מאגרי נשק, משאבי אנרגיה וכספי בנקים. כמו כן טובח הארגון ללא רחם באנשי הצבא ובני עדות ושבטים אחרים ושואב עידוד מההישגים המצטברים ומאזלת היד שמגלה הקהילה הבינלאומית.

התפוגגות הגבולות

שאיפת ה-ISIS למחיקת הגבולות שנקבעו על ידי המעצמות הקולוניאליות בהסכם סייקס-פיקו, מייצגת את ההתנגדות לעצם קיומן של מדינות לאום ואת החתירה להקמתה של ח'ליפות אסלאמית, שתפעל על בסיס חוק השריעה. מנגד, חותרת איראן לכינון הסהר השיעי, אף הוא חוצה גבולות. התנגשות זו הופכת את המאבק הסוני-שיעי לווקטור המשמעותי והקטלני במרחב ומחזירה אותו באחת אל ימי ראשית האסלאם.

המתקפה הסוניית הובילה למחיקת הגבול בין סוריה לעיראק, בעוד הסיוע המשמעותי של חזבאללה בסוריה, הוביל לטשטוש הגבול בין סוריה לבין לבנון. הניצחון בעיראק העניק רוח גבית לכוחות ISIS בסוריה ולחזיון אחיזתם במזרחה של המדינה. אמצעי לחימה אמריקניים, בעיקר טילי נ"ט ורכבים ממוגנים, שנפלו שלל מועברים לסוריה. למרות פיצול כוחות ISIS, זה רק עניין של זמן עד שהוא יתארגן ויפתח בהתקפה לעבר דרום סוריה והבירה דמשק. מעורבות איראנית בעיראק, עלולה להוביל בתורה לטשטוש הגבול בין מרכזה של עיראק ודרומה לבין איראן. שני המחנות הקיצוניים מאמינים, כי החזון שלהם ינצח רק אם ימחקו את הגבולות ויעצבו את המרחב כמערכת פוליטית ודתית אחת.

ירדן – המעוז האחרון

גלישת התופעה לירדן ויצירת מאחזים של ה-ISIS בממלכה, במציאות של מצוקה כלכלית ודמוגרפית בגין הימצאותם של כמיליון פליטים סוריים ומאות אלפי פליטים עיראקים, עלולה לדרדר את ירדן למציאות כאוטית שתאיים על שרידות הממלכה. ירדן מתמודדת הן בתחום המודיעיני והן בתחום המבצעי עם תאים מתרבים וגדלים של ארגוני ג'האד, המסתננים אליה בחסות גלי הפליטים וערוצי הסיוע והאספקה למורדים בסוריה העוברים דרכה.

מפקד כוחות ה-ISIS במוסול איים מפורשות לפלוש לירדן ולחסל את המלך עבדאללה. אמנם סעודיה הודיעה בתגובה, שאם יהיה צורך להגן על ירדן, היא תשלח טנקים, אך ירדן אינה יכולה להתבסס על סיוע צבאי סעודי. היא זקוקה לסיוע מיידי לצורך שיפור היכולות המודיעיניות והמבצעיות במטרה לאבטח את גבולותיה עם סוריה ועיראק, לסיוע כלכלי, לאספקה יציבה של אנרגיה, סיוע כספי והומניטארי לצורך הקלת מצוקתה בכול הנוגע לטיפול באוכלוסיית הפליטים האדירה שבקרבה. אך מעבר לכך זקוקה ירדן למשענת צבאית אסטרטגית ברורה. נדמה שלמרות שאינה יכולה להודות בכך בגלוי, המשענת האסטרטגית והצבאית היחידה המעשית עבורה היא ישראל.

מבחן לאסטרטגיה האמריקאית

בנאום בווסט פוינט קבע הנשיא אובמה, כי: "האיום העיקרי כיום אינו מגיע מההנהגה המרכזית של אל-קאעדה, אלא משותפי אל קאעדה הקיצוניים והמבוזרים". הוא הציע להקצות משאבים כדי לאמן ולבנות את היכולת של מדינות שותפות בקו החזית מול הקיצוניים הג'יהאדיסטיים. האסטרטגיה ליציאה מעיראק התבססה על בניית כוחות צבא וביטחון עיראקיים מקצועיים. בסוריה, גיבש הממשל אסטרטגיה שהתמקדה בסיוע מוגבל לכוחות האופוזיציה היותר מתונים ובניית צבא גרילה מאומן, שנועד להילחם גם בכוחות חזבאללה, בצבא סוריה (אסד) וגם באל-קאעדה וקיצוניים אסלאמיים אחרים. אסטרטגיה זו קרסה גם בסוריה וגם בעיראק. בסוריה, צבא סוריה החופשית (FSA) התפורר מול הכוחות האסלאמיים, בעיקר כוחות ISIS וג'יהדת אל-נוסרה. הסתבר, כי אין בכוחו ובהשפעתו להוות חלופה למשטר של בשאר אסד. בעיראק, הובסו כוחות צבא עיראק באבחה אחת ונדחקו מצפון ומערב עיראק, למרות היותם מאומנים ומצוידים ביכולות אמריקאיות.

לפיכך, האסטרטגיה האמריקנית של בניית שותפים, אימונים וציודם בהתאם, אינה עומדת במבחן המעשה. לכך יש להוסיף את שחיקת ההרתעה האמריקנית, לאחר שהנשיא אובמה, בניגוד להבטחתו, בחר שלא לפעול צבאית בסוריה, לאחר חציית הקווים האדומים בהפעלת חומרי לחימה כימיים. כל אלו מתווספים לתחושת תסכול ודאגה בקרב בנות הברית המסורתיות של ארצות הברית במזרח התיכון, החוששות מנטישתן ביום מבחן.

הנשיא אובמה הורה לשלוח עד 300 יועצים צבאיים לעיראק והממשל החל בבחינת אופציות פוליטיות חדשות בה. עם זאת, מתקיים פולמוס בארצות הברית בנוגע לאופציות ההתערבות הצבאית בעיראק, בדגש על פעילות אווירית והפעלת כוחות מיוחדים. זאת, בשל אינטרס ומחויבות אמריקאית למנוע את פיצולה של עיראק ונפילתה לידי קבוצות אסלאמיות קיצוניות (גם סוניות וגם שיעיות). תקיפות אוויריות אינן יעילות דיין לעצירת לוחמי ג'יהאד, שאינם פועלים במסגרות צבאיות מאורגנות. מומחי צבא בארצות הברית, השוקלים הפעלת כלי טייס ואמצעים לא-מאוישים, מבינים, כי גם יכולות אלו אינן מספיקות לעצירת הכוחות הג'יהאדיסטיים ולדחיקתם מהערים. לפיכך, התערבות צבאית צריכה לכלול גם הפעלה קרקעית של כוחות מיוחדים, לשם דחיקת הג'יהאדיסטים מאתרים אסטרטגיים (כגון מתקני הפקה וזיקוק נפט) והגנה עליהם ולשם הכשרה, אימון וחונכות של כוחות הצבא העיראקי.

המבוי הסתום מוביל למפגש אינטרסים ייחודי, בין ארצות הברית לאיראן. הנשיא אובמה חשף, כי מתנהלות שיחות בין איראן לארצות הברית בנושא העיראקי וכי ארצות הברית קראה לאיראן לא לפעול באופן שיחריף מתחים עדתיים. לטענתו, ביכולתה של איראן לשחק תפקיד חיובי לכינון ממשלת אחדות בין עדתיות. נראה, כי ארצות הברית מודאגת מכך שאיראן תשתלט על החבלים השיעים בעיראק באמצעות שליחיה – משמרות המהפכה וגורמים שלוחים אחרים. (ישנן כבר עדויות לנוכחות משמרות המהפכה בערים בעיראק וכן נשמעו הצהרות איראניות לגבי נכונות להירתם לסיוע לאוכלוסייה השיעית בעיראק ולהגנת המקומות הקדושים לשיעה). מאידך, ישנם גורמים הגורסים, כי על ארצות הברית לנצל הזדמנות לחזק את מרחבי האינטרס המשותף שלה עם איראן. אלו בוחנים את האפשרות לתאום מדיני ואף מבצעי עם איראן, לשימור אחדות עיראק. התומכים בגישה זו, רואים בהצלחת התיאום לייצוב עיראק, מנוף להשגת הסכם בנושא הגרעין (למרות שארצות הברית מקפידה לנתק סוגיה זו משאר הסוגיות האזוריות) ואף לקדם הסדר גם בסוריה. בתרחיש כזה, השפעתה האזורית של איראן תגבר משמעותית. כך יוצא שסעודיה, ירדן, מדינות המפרץ ויריבות איראן במרחב מוצאות עצמן במציאות מטרידה מאוד וארצות הברית ניצבת במעמד בעייתי ומחשיד עוד יותר בעיניהן. בכל מקרה, צפויה התנגדות פוליטית עזה לדימוי הברית המתרקמת, הן בארה"ב והן בקרב בעלות בריתה באזור.

השלכות להמשך

ההצלחות הצבאיות של ISIS בעיראק ובסוריה ממחישות את תהליכי השינוי במזרח התיכון ומעצימות את המוטיבציה של הגורמים הקיצוניים לנצל את ההצלחה כדי להרחיב את השפעתם האזורית. ביסוד הצלחת ISIS וארגוני ג'יהאד אחרים עומדות כמה סיבות בולטות: (1) החולשה המבנית והתפקודית של מדינות לאום ערביות; (2) המבנה הרשתי והמבוזר של הארגונים, המקל על פעולתם, תנועתם וקווי האספקה שלהם במרחב ומקשה את ההתמודדות הצבאית איתם; (3) אוזלת היד של הקהילה הבינלאומית ובראשה ארצות הברית, הנובעת ממבוכה וחיפוש אחרי

פתרון ישים לבעיות המזרח התיכון, לצד אי נכונות להתערב צבאית; (4) שחיקה בדימוי המעצמות של ארצות הברית וביכולתה לפתור את הבעיות האזוריות. כמו כן, חשש גובר של בעלות בריתה של ארצות הברית במרחב שביום מבחן, זו לא תעמוד לצדן.

מאחר שגלי ההלם חוצים את הגבולות בין המדינות, נדמה כי המדינה המאווימת ביותר בשלב זה, היא ירדן. משם עשויים להגיע לגבולות ישראל והרשות הפלסטינית, שטח חצי האי סיני ולדרדר את האזור לעימות אלים רחב היקף. לפיכך, חיוני מאמץ משולב אמריקאי-אירופי (וגם ישראלי בפרופיל נמוך) לחיזוקה של ירדן, כלכלית וצבאית. בנוסף, על ארצות הברית לחזק את השחקנים המזוהים כ-"מחנה המתון", זה המתנגד לג'יהאד העולמי, תוך בניית ערוצי שיתוף פעולה בין השחקנים הנמנים על המחנה ונכונותם לסייע בשלב הראשון להשגת יציבות בעיראק.

ישראל נדרשת להמשיך ולהתכונן לקראת התרחיש של גלישת האירועים לגבולותיה. בתוך כך, עליה למנוע חדירת השפעה ובניית תשתיות של גורמים אסלאמיסטים – ג'יהאדיסטים בתחומי הרשות הפלסטינית ולתרום לשיפור המשילות, הביטחונית והכלכלית של הרש"פ.

אפשר כי הגיעה העת להתכונן תפיסתית ואף מעשית לקראת היווצרות רעיון מארגן חדש של המרחב הסורי-עיראקי ועיקרו התפרקות מדינות הלאום הקיימות וכינון מדינות על בסיס עדתי/אתני: מדינה עלאוויית במערב סוריה, כורדיסטן בצפון עיראק וסוריה, מדינה סוניית במרחב של צפון מערב עיראק וצפון מזרח סוריה ומדינה שיעית במרכז ודרום עיראק. ייתכן וקווי החלוקה העדתיים והאתניים עשויים להימצא טבעיים יותר ויציבים יותר.